

ФИЛОЛОГИЯ

УДК: 8-1/-9+10

“БОҚИЙ ДАРБАДАР” РОМАНИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.Эргашева

В статье изображается взаимосвязь между формой и жанром романа, философия востока и запада.

The article was written about the dependence between the novel's form and maintenance and east and West's philosophy which soaked up in the novel.

Калит сўзлар ва иборалар: инновация, ижод иқтисодиёти, дарбадар, шарқ ва ғарб фалсафаси, клонлаштириш

Маълумки, бугун маънавият, санъат, адабиёт соҳасида турган энг устувор бурч ва вазифалардан бири бугунги кун киёфасини, замонамиз қахрамонини яратишдан иборат. Чунки бизнинг атрофимизда фидойилар, юртимизнинг ифтихорлари яшамокда. Уларнинг ҳар бир ишлари ибрат бўлишга арзигулик. Худди шундай асарлардан бири 2010 йилда “Энг яхши роман” деб эътироф этилган Исажон Султон қаламига мансуб “Боқий дарбадар” романидир. Исажон Султон романдан романга тафаккури улғайиб, маҳорати ўсиб, қалами чархланиб бораётган адиб. Буни санъаткорнинг асарларида куришимиз мумкин. Асарлари бир-бирига мутлақо ўхшамайди. Ҳар бири ўзига хос қурилма ва ўзига хосликка эга. Янгилик эса биринчи навбатда романларда шартлилик тамойилларининг устуворлигида кўринади. Исажон Султон ғоявий ниятини шартли унсурлар, шартли воқеалар, рамзий тимсоллар ва манзаралар орқали ифодалашга алоҳида эътибор беради. Шартлилик ёзувчи ижодида турлича ракурсларда намоён бўлади. Аксар романларида сюжет чизиги шартли деталлар асосига қурилган. Ёзувчи ижодий ниятини ўқувчига тўлароқ етказиш учун асосий қахрамонларнинг ёнига айрим бир шартли образларни ҳам киритади.

Исажон Султоннинг мазкур асари роман жанрининг анъанавий қолипларига сиғмаслиги, уларнинг ҳам шаклан, ҳам мазмунан ўзгача яратилганлиги билан ҳам диққатга сазовор. Ҳақиқатан, асарда яхлит бир воқеа йўқ, куп планли сюжет асосида воқеликнинг кенг эпик манзараси тасвирланмаган, марказида қахрамон турмайди. Лекин бу ҳақиқий роман. Буюк иродага бўйсунган инсоннинг инсоф, имон ва эзгулиги бош қахрамон бўлган “Боқий дарбадар” асарида руҳий тадқиқлардан кўра воқеалар тасвири етакчилик қилгандай туюлсада, воқеалар маконда эмас, ўқирманнинг қалби ва шуурида кечгани учун индивиднинг эпоси бўлмиш роман талабига тўла жавоб беради[1].

Бу муаллифнинг жаҳон адабиёти тажрибаларидан, хусусан, Ғарбда ярим асрлар илгари бошланган “янги роман” бобидаги изланишлардан фойдаланганлик натижаси. Роман билан танишган ўқувчига дастлаб асарнинг сюжет чизигидаги етакчи йўналишлар, тимсолларнинг истак-уринишлари тасвири Чингиз Айтматовнинг Авдий ва Филофей каби қахрамонлари тутумларига ўхшаб кетади деган ўй келади. Лекин романдан келиб чиқадиган маъноларни чуқур идрок этиш натижасида киши Исажон Султон масаланинг моҳиятини исломий назар билан тўғри англаганини ҳис этади. У “Боқий дарбадар” асарини ёзиш жараёнида куп асрлик тарих ва тажрибага эга бўлган адабиёт илмининг теран ҳамда барҳаёт илдизларига таяниб, айна чоғда Ғарб адабиётига хос таҳлил

усулларини уйғунлаштирган ҳолда ҳам миллий, ҳам умумжаҳон фани янгиликларига асосланган мезонларни яратди. Шунингдек, Улуғбек Ҳамдамнинг ёзишича, “янги адабиётшуносликнинг битта томири Ғарб адабий-эстетик тафаккури тажрибасидан сув ичса, бошқаси Шарқнинг мумтоз поэтикаси булоғидан баҳра олиши шарт”. Бу фикрни қўллаб-қувватлаган профессор Н.Раҳимжонов эртанги адабиётшунослик илмининг “назарий тафаккури асосларини янги фалсафий-эстетик ғоялар, нуқтаи назарлар, қарашлар ҳисобига янада бойитишда Шарқ ва Ғарб, жаҳон классикаси, кеча ва бугун яратилган бетакрор бадиият асос бўлиб хизмат” қилишини таъкидлайди[2]. Ёзувчи Исажон Султон “Боқий дарбадар” романида ана шундай шарқ ва ғарбни катта маҳорат билан уйғунлаштирган ҳолда абадий ёшлик ва абадий қариллик мавзусига кенг қўламда тўхталган[3]. Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романи бадиий адабиётда инновация яратиш мумкин эканлигини кўрсатиб турибди.

Инновация йўналишининг адабиётга нима дахли бор? Гап шундаки, мутахассислар бу жараёнда инновацион тараққиётнинг узвий қисми бўлган “ижод иқтисодиёти”га алоҳида эътибор қаратишмоқда. “Креатив иқтисодиёт” деб ҳам аталадиган бу тушунча айнан ижоднинг, истеъдоднинг илмий-технологик соҳадаги ўзига хос ва мос ўрнини билдиради. Чунки ижод маҳсулотлари миллий ва жаҳон иқтисодиётининг муҳим ҳамда ажралмас таркибий қисмига айланиб бормоқда. Зеро ижод жараёнида ҳам маҳсулот ишлаб чиқарилади, тарқатилади. Бу соҳанинг ўзига хослиги шундаки, унда фойда олиш манбаи объекти сифатида салоҳият, иқтидор эътироф этилади. Мутахассислар айнан ушбу соҳада янги ғоялар, кашфиётлар кўпроқ учрашини ҳам эътироф этишган.

“Жаҳон адабиёти” журналининг апрель ойи сониди профессорлар Умарали Норматов ва Ҳамидулла Болтабоевнинг “Бугунги адабиётда эстетик идеал ва қаҳрамон муаммоси” мавзусидаги суҳбати эълон қилинди. Суҳбат давомида Умарали Норматов куюнчаклик билан айтган мулоҳазалардан бирини келтирамиз: “Ниҳоят, ўзимизда “Алкимёгар” типигаги асарларга ҳамоҳанг тасаввуфнинг сирли-сехрли руҳи билан йўғрилган “Исён ва итоат”, “Мусулмон”, “Хайём”, “Боқий дарбадар”, “Сувдаги коса”, “Озод”, “Мсзон” сингари ҳикоя, қисса ва романлар яратилди. Бу асарлар устида қизғин баҳс-у мунозаралар кетяпти... “Алкимёгар”дан асло қолишмайдиган бу асарларимиз ҳозирча нега кенг жаҳон орбитасига чиқа олмаяпти? Шу савол кишини уйга толдиради”.

Дарҳақиқат, яхши асарларимизга ҳам анъанавий қарашлар ва усулларнинг тортиш кучини енгиб, “жаҳон орбитасига” кўтарилиши қийин кечаяпти экан, мазкур воқеликнинг ўзиёқ бу борада янгича нуқтаи назарлар, янгича технологияларга бошқачароқ айтганда, адабий инновацияларга эҳтиёж пайдо бўлганини кўрсатмайдими?[4]

Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романи инсон интеллекти, одамийлиги ва ёвузлиги ҳақидаги фалсафий-рамзий романдир. Романда инсон пайдо бўлгандан буён унинг маънавиятини кемириб, тириклигида азоб-уқубатларга гирифтор қилиб, ўлгач, дўзах оловида куйишига сабаб бўлаётган манфаатпараслик, қаноатсизлик ва нафс аталмиш иллатлар етовидаги кимсаларнинг қисмати акс эттирилган. Бу асар ҳар бир одам ва бутун башариятга қилинган огоҳлантириш, одамзодни ёвузлик ва ўз кучига ортиқча баҳо беришдан қайтаришга бўлган бир бадиий даъват десак муболаға бўлмайди[1].

Ҳар қандай жонли мавжудот сингари инсон ҳаётининг ниҳояси борлиги, бошқа мавжудотлардан фарқли ўлароқ у ўзининг охир-оқибатда ўлимга маҳкумлигини англаши ҳам ҳаётнинг фалсафий муаммоларидан бири ҳисобланади. Бу тасодифий ҳол эмас, инсон ҳаёти ва ўлими масалалари асотирилар ва динларда ҳам марказий уринни эгаллаган. Кишиларда дастлаб ўлимдан қўрқиш туйғуси кучли бўлган. Кейинроқ асотирий диний тасаввурлар воситасида бу жараён “мажбурий” эканлиги ҳақидаги эътикод билан алмашинган.

Инсон чалаётган ҳаёт деган куйда дарбадарлик оҳанглари устун эканликларини ёзувчи чуқур ҳис этади. Исажон Султон асаридаги муҳим бир хулоса шуки, инсоннинг биологик ва ижтимоий табиатига зид қонунларнинг ҳаётга тадбиқ этилиши муқаррар равишда ҳалокатга олиб келади. Чунки Яратганнинг иродасига қарши чиқиб яратилган

сунъий одамларнинг ҳам биринчи саволи “Мен кимман?”, “Исмим нима?” кабилар бўлиб, улар ҳам ўзлигини топишга уринади. Инсон муаммосининг ушбу бадий асарда фалсафий масалалари деб қуйидагиларни айтиш мумкин:

- инсон моҳияти,
- инсонда ижтимоийлик нисбати,
- шахс эркинлиги,
- инсоннинг мавжуд бўлиши(борлиги) ва моҳияти,
- инсон ҳаётининг мақсад ва маъноси.

Инсон ўзининг ижтимоий мажбуриятларини, жамият олдидagi бурчини, ўз масъулиятини табиий бир ҳол, ўз эркинлиги ва ижтимоий фаоллигининг узвий бир қисми сифатида қабул қилгандагина чинакам шахсга айлана олади. Акс ҳолда дарбадардан ҳеч қандай фарқи қолмайди.

Исажон Султон тарихий ривоятлар ва ҳозирча кенг жамоатчилик онгига етиб бормаган энг замонавий илмий кашфиётлар кумагида инсоннинг ер юзидаги ҳаётини бадий идрок этиб, инсониятнинг пешонасига “дарбадар” деган муҳр босмоқда. Дарбадар – йўлдан адашган, борар манзилини йўқотган кимса. Борар манзилини йўқотиш Худони, ўз яратувчисини унутиш. Классик адабиётимизда инсоният тақдирига нисбатан ғариб деган таъриф берилади. “Ғурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш”,-дейди Ҳазрат Навоий. Ғариб – ер юзига қаердан ва нима сабабдан келиб қолганини, ўзининг яратувчиси борлигини билади. Фақат ҳозирча асл яратувчиси ва асл манзили – жаннатдан йироқда юрибди. Ғариблик азоби камроқ қисмат. Ғариб боқий дунё бу дунёда эмас, Оллоҳ ҳузурида, у дунёда эканлигини билади. Дарбадар эса асл Ватани ва яратувчисини бутунлай унутган ва шунинг учун ўз табиати ва Худонинг ўзгармас қонунларини ўзгартирмоқчи бўлади. Ғариб ўлимни, қиёматни сабр билан кутади. Дарбадар эса келган ва борар йўлини йўқотгани учун ўзи сезмаган ҳолда қиёматни тезлатиб юборади, ўлимни пнкор этиш дахшатли ўлим эканлигини билмайди. Ахир ҳозирги кунда замонавий илм ўсимликлар, ҳайвонлар ва инсонларнинг гени – жавҳарини ўзгартиришга бошлади, зарраларнинг алоҳида сифатларидаги қобилят срдмида бутун инсониятнинг мияси, тафаккурига эгалик қилишга уринапти. Яъни шайтон бош бўлаги илм инсоният тафаккурига ҳоким бўлиш орқали худоликни даъво қилипти. Бу беҳуда уринишларнинг мантикий якуни, “Боқий дарбадар”да бадий инкишоф этилишича, ер юзидаги ҳаётнинг кум остида қолишидир.

Ҳозирги кунда ривожланган давлатларнинг илмий даргоҳларида олиб борилаётган турли йўналишдаги илмий тажрибалар, изланишлар ҳақида етарли маълумотга эга бўлган одам ёзувчи Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романини осмондан олиб ёзмаганини дарров тушуниб етади. Олимларнинг эътироф этишича, ҳозирги кунда ДНАси жуда фаол, тез суръатда ўзгариб, икки бурмалидан ун икки бурмали кўринишга ўтаётир. Келажакда ер юзида икки бурмали ДНА га эга инсон қолмайди, - дейишмоқда олимлар. Бу дегани Худо томонидан яратилган ҳозирги инсон бутунлай йўқолиб, бошқа бир жонзот пайдо бўлади. Бизнинг қахрамонимиз профессор Зиё эса Гоби саҳросидаги инсон такомили марказида бир қатор сафдошлари билан сунъий урчитиш, одамларнинг генларини такомиллаштириш, клонлаштириш ишлари билан шуғулланади.

“Боқий дарбадар” романининг яралишида ҳозирги замон илмида юқорида тилга олганимиз ҳалокатли ўзгаришларнинг ҳам ўрни бор, албатта. Ёзувчи бир зиёли ўлароқ нанотехнология ва ген технологиясида содир бўлаётган ўзгаришлар ва уларнинг салбий оқибати ҳақида айтилаётган гаплардан яхши хабардор. Хўш, азалий қонунларни бузиб, инсон зотини ўзга бир мавжудотга айлантираётган, инсон тақдирининг яратувчиси буламан деб Худоликни даъво қилаётган кишилар қалбидан меҳр-муҳаббат, ҳамдардлик туйғуларини супуриб ташлаб, ўрнига чексиз худбинлик уруғини экаётганларга қарши ёзувчи қўлда қалам билан жанг қилишга уриниб кўрди. Чунки сунъий урчитилган одамларда на қалб бор, на ватан бор ва на ота-она. Уларнинг бугунги кундаги замонавий манкуртлардан фарқи йўқ.

Демак, олий хакикатга қўл кўтарганлар, табиат яратган тартиб-интизомларни бузмोकчи бўлганларни “Боқий дарбадар”да Яратган улкан бўрон юбориб қум остига қўмиб йўқ қилиб ташлаяпти. Бу – жисмоний усулда иблис йўлига кирганларни жазолаш. Ғояни ғоя билан енгилш лозим, деймиз. “Боқий дарбадар”да маънавий-руҳий қадриятларни инкор этгувчиларга нисбатан яратганнинг қудратини англаш, унга шукроналик, ота-онага эҳтиром, ватан ва миллатга муҳаббат инсон учун энг олий қадриятлар эканлиги муқобил келяпти.

“Боқий дарбадар” асарини ўқиётганда бир қатор афсона ва ривоятлар ёдга тушади. Бобил минораси ҳақидаги ривоятни эслайлик. Ушанда бутун дунё кишилари бир тилда гаплашишарди. Улар ўзаро келишиб Худонинг даргоҳига етиш учун баланд минора қуришади. Бундан Худонинг қаҳри келиб, минорани бузиб ташлайди ва халқларнинг тилларини аралаштириб, ҳаммасига алоҳида-алоҳида тил беради. Бу ривоятда ҳам муҳим бир жиҳат бор, муайян шароитда кишилар Тангрига тенглашмокчи бўлишяпти ва ўзларида куч-қудрат сезиб, яратганга эҳтиёж сезмай қолмокда. Аслида, “Боқий дарбадар” романида тилга олинган боқий инсон яратиш ғояси, бу йўлдаги ҳаракатлар ҳам Худога тенглашмокчи бўлишга уриниш, унинг азалий қонунларини ўзгартираман деб осийлик қилишдир. Бунинг учун Худо инсонларни қум бўрони билан жазолаяпти.

Хулоса қилиб айтганда, биз “Боқий дарбадар” асарининг тубига чуқурроқ тушганимиз сайин бундаги ҳамма воқеалар, адашишлар, дарбадарликлар, инсоний меҳр-муҳаббатни улуғлашлар битта одамнинг юрагида содир бўлган руҳий портлаш эканлигини тушуна борамиз. “Боқий дарбадар” романи бизни огоҳликка, хушёрликка чорлайди.

АДАБИЁТЛАР

[1]. Қозоқбой Йўлдошев. Шарқ юлдузи журнали. 2011й. 4-сон.; [2]. Йўлдош Солижонов. Кўзгудаги ҳаёт. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси. Т. 2013. Б 61.; [3]. Раҳимжон Раҳмат “Муножот”дан “Боқий дарбадар” гача // Шарқ юлдузи. 2011й. 2-сон.; [4]. Абдуқаюм Йўлдошев. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2012. № 22.;

Адабиётшунослик кафедраси

Қабул қилинди:

08.07.2014

УДК: 4+413.19

НЕМИС ТИЛИДА ҚўЛЛАНАДИГАН ТУРҒУН ФРАЗЛАРГА ДОИР

Ш.Нуритдинова

Данная статья посвящена особенностям устойчивых фраз, используемых в немецком языке.

The specific features of set phrases used in German languages are revealed in the article.

Калит сўз ва иборалар: турғун фразалар, тўлиқ турғун бўлмаган фразалар, тугалланмаган фразалар, минимал кесимлар, лугат алмашинуви,

Сунгги йилларда таълим тизимининг ривожланиши, юксалиши билан ёшлар ўртасида хорижий тилларни ўрганишга бўлган талаб тобора кучайиб бормокда. Бугунги кунда ёшлар фақатгина бир хорижий тилни эмас, балки бир қатор хорижий тилларни мукамал эгаллашга интиломқдалар. Бу, албатта, педагог ходимлар олдига кўп муҳим